

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.34>

ІСТОРИЧНІ І ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Іванець М.,

аспірант кафедри цивільного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Іванець М. Історичні і правові засади інвестиційної діяльності в Україні.

Актуальність визначається наявністю постійної потреби у розвитку ефективного та прозорого інвестиційного клімату в країні. З урахуванням того, що інвестиційна діяльність відіграє ключову роль у стимулюванні економічного зростання, створенні нових робочих місць та підвищенні життєвого рівня населення, розгляд історичних та правових аспектів цієї діяльності є надзвичайно важливим.

Зміни в політичному, економічному та соціальному середовищі України вимагають постійного оновлення та адаптації правових норм і регуляторних механізмів, що стосуються інвестицій. Зокрема, з метою залучення іноземних інвестицій та забезпечення їхнього захисту, необхідно аналізувати історичний досвід та впроваджувати сучасні міжнародні стандарти у сфері інвестиційного права.

Крім того, інтеграція України до світових економічних та правових структур вимагає відповідності національного законодавства міжнародним стандартам та зобов'язанням. Тому актуальність вивчення історичних та правових засад інвестиційної діяльності в Україні полягає в постійній потребі у вдосконаленні регулятивного середовища для приваблення та ефективного використання інвестиційних ресурсів.

Дане дослідження спрямоване на ретельний аналіз історичного та правового контексту інвестиційної діяльності в Україні з метою визначення ключових факторів, що впливають на розвиток інвестиційного клімату в країні. Основна мета полягає в ідентифікації та розумінні етапів та тенденцій у формуванні інвестиційного середовища в Україні, а також в аналізі сучасного правового регулювання цієї сфери. Крім того, дослідження спрямоване на виявлення проблем, з якими стикаються інвестори та підприємства, що здійснюють інвестиційну діяльність в Україні, а також на пошук можливих шляхів їх вирішення та удосконалення інвестиційного законодавства. Результати дослідження можуть стати основою для розробки рекомендацій щодо поліпшення інвестиційного клімату в країні та підвищення привабливості України для інвесторів.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, правове регулювання, історичний контекст, іноземні інвестиції, законодавство.

Ivanets M. Historical and legal foundations of investment activity in Ukraine.

The relevance is determined by the presence of a constant need for the development of an effective and transparent investment climate in the country. Given that investment activity plays a key role in stimulating economic growth, creating new jobs and raising the standard of living of the population, consideration of the historical and legal aspects of this activity is extremely important.

Changes in the political, economic and social environment of Ukraine require constant updating and adaptation of legal norms and regulatory mechanisms related to investments. In particular, in order to attract foreign investments and ensure their protection, it is necessary to analyze historical experience and implement modern international standards in the field of investment law.

In addition, Ukraine's integration into global economic and legal structures requires compliance of national legislation with international standards and obligations. Therefore, the relevance of studying the historical and legal foundations of investment activity in Ukraine lies in the constant need to improve the regulatory environment for the attraction and effective use of investment resources.

This study is aimed at a thorough analysis of the historical and legal context of investment activity in Ukraine in order to determine the key factors affecting the development of the investment climate in the country. The main goal is to identify and understand the stages and trends in the formation of the investment environment in Ukraine, as well as to analyze the current legal regulation of this area. In addition, the research is aimed at identifying the problems faced by investors and enterprises carrying out investment activities in Ukraine, as well as at the search for possible ways to solve them and improve investment legislation. The results of the study can become the basis for developing recommendations for improving the investment climate in the country and increasing the attractiveness of Ukraine for investors.

Key words: investment activity, legal regulation, historical context, foreign investments, legislation.

Постановка проблеми. Інвестиційна діяльність в Україні є важливим чинником для сти-

мулювання економічного зростання та розвитку країни. Однак історичні та правові аспекти інвестиційної діяльності в Україні відображають складний шлях, який перейшла країна від стародавніх часів до сучасності. Протягом цього періоду Україна зіткнулася з численними викликами, які впливають на її інвестиційний клімат.

Однією з головних проблем є нестабільність та непередбачуваність інвестиційного середовища, що спричинена історичними турбулентностями у перехідній економіці та недостатньою правовою стабільністю. Непередбачувані зміни у законодавстві, недостатній захист прав інвесторів та відсутність прозорих регулятивних механізмів створюють серйозні перешкоди для інвесторів та обмежують їхні можливості в укладанні угод та розвитку бізнесу в Україні.

Крім того, корупція та високий рівень бюрократії є істотними проблемами, які поглиблюють негативний вплив на інвестиційний клімат країни. Вони створюють невизначеність та ризики для інвесторів і підірвують довіру до українського бізнес-середовища.

Стан опрацювання теми можна оцінити як середній. Науковці, а саме: Вакалюк В.А., Горін Н.О., Краснікова О., Пилипенко О.Є., Полінчук К.І., Пономаренко Є.Б., Шиманська К.В., Ставерська Т.О., Іванюта О.М. та інші розглядають окремі аспекти зазначеної теми. Чи то торгівля у Київській Русі, чи інвестиційна діяльність за часів СРСР, чи правове регулювання у незалежній Україні, кожен зробив свій цінний внесок у майбутні дослідження.

Мета полягає у систематичному вивченні та аналізі еволюції інвестиційного клімату в Україні протягом історичного періоду та у розумінні сучасного правового регулювання цієї сфери.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах глобалізації та економічних трансформацій інвестиційна діяльність стає одним із ключових чинників економічного зростання та розвитку країни. Україна, як країна з перспективною господарською базою, залучає значний інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів. Розуміння історичних та правових засад інвестиційної діяльності є важливим для ефективного функціонування інвестиційного клімату країни та забезпечення сталого розвитку економіки. У цьому контексті аналіз історичних етапів розвитку інвестиційної діяльності, а також вивчення правових норм і механізмів регулювання інвестиційного процесу набувають важливості для вивчення та розуміння відповідних тенденцій та перспектив розвитку.

Засади інвестиційної діяльності в Україні мають корінні історичні джерела, які формувалися на протязі століть та відображають складний еволюційний шлях розвитку економіки країни. Історичний аспект інвестиційних практик в

Україні можна поділити на кілька періодів, кожен із яких характеризується своїми специфічними рисами та важливими напрямками інвестиційного розвитку.

Період Київської Русі характеризується розвиненими формами торгівлі та ремесел, які виступали важливими складовими економічної системи [2, с. 13].

Через територію Київської Русі та Хозарського каганату маршрути торгівлі розгалужувалися, сполучаючи різні регіони Європи. Ці торговельні шляхи відігравали важливу роль у забезпеченні економічних зв'язків між країнами Європи та володіннями Арабського халіфату. Участь цих держав у міжнародній торгівлі є показником основних характеристик їх соціально-економічного розвитку протягом IX–X століть.

Варто відзначити, що Чорне море виступало важливою водною артерією, через яку пролягали торговельні маршрути у напрямках "південь-північ" та "захід-схід". Його значення полягало в тому, що воно забезпечувало зручний шлях для торговців та купців, сприяючи активному обміну товарами та відновленню економічних зв'язків між різними регіонами Європи та Азії [4, с.24].

У XVI–XVII століття інвестиційна діяльність в Україні набуває нових форм, пов'язаних з розвитком мануфактур та міської інфраструктури. Однак динаміку торгівлі в значній мірі вплинула дискримінаційна політика Речі Посполитої та Російської монархії. Українська козацька держава, хоч і зберігала певний рівень автономії, поступово втрачала незалежність у зовнішньоекономічних справах. Внаслідок цього, українські експортні та імпорتنі операції були серйозно обмежені, а країна втратила свою позицію як самостійний учасник міжнародної торгівлі. Українське купецтво, що раніше мало значний вплив, було витіснене з міжнародного ринку та змушене обмежитися власне внутрішньокраїнською торгівлею та посередницькою діяльністю. Значні капіталовкладення були здійснені виключно іноземними купцями. Розвиток торгівлі в період XVI – XVIII століть сприяв подальшому формуванню фінансово-грошової системи. Відзначено було використання біметалізму, коли в обігу перебували як золоті, так і срібні монети, що оцінювалися відповідно до ринкової вартості металу, що містилися в них [15, с.31].

XVIII–XIX століття відзначилися також активним розвитком сільськогосподарського сектора, що відіграв важливу роль у формуванні економіки країни. В кінці XVIII століття в Україні закріпився купецький стан, який поділявся на гільдії в залежності від майнового статусу. Розширення прав купецтва у XIX столітті було пов'язане з його значущим внеском у економіку. У 1860-1870-х роках законодавство відмінило обмеження в торговельно-промисловій сфері,

що дозволило купецтву активніше включитися у промисловість. Для отримання купецького статусу підприємцям доводилося сплачувати гільдійний збір. Переважно представники "податкових" станів бажали стати купцями, щоб підвищити свій соціальний статус. Після введення законодавства 1898 року поняття "купець" і "підприємець" відокремилися, і почався процес перетворення купецтва. Після реформи 1861 року російський уряд, маючи на увазі необхідність розвитку власної промисловості, змушений був здійснити певні компроміси з підприємцями, зокрема, застосував політику протекціонізму для захисту внутрішнього ринку [5, с.9].

У XX столітті інвестиційна діяльність в Україні була під впливом радянської моделі господарювання, яка передбачала централізоване планування та контроль з боку держави. Інвестиції в цей період спрямовувалися переважно на розвиток важкої промисловості та стратегічних галузей. У закритому суспільстві виникають системні кризи, а комуністична система не цінувала капітал і не визнавала власності. Спроби реформ не принесли успіху, спричинивши дезінтеграцію. У період перебудови в Радянському Союзі реформи були переважно політичними і не призвели до економічних змін. Зниження рівня життя спричинило катастрофічну дезінтеграцію. Система управління підприємствами не сприяла фінансовому інвестуванню, що призвело до невдач у реформуванні. Україна, маючи менші можливості, стикалася з труднощами через нерівноправне становище у союзі [8, с.64-65].

Після отримання незалежності в 1991 році Україна розпочала процес формування власної інвестиційної політики, спрямованої на стимулювання приватного підприємництва та розвиток ринкових відносин. У процесі становлення власної інвестиційної політики України, який розпочався в перші місяці незалежності, було ухвалено ряд законів, таких як Закон України "Про інвестиційну діяльність" [13], а також вжито заходів для створення фондової біржі та проголошення приватної власності. Протягом наступних 5-6 років законодавча діяльність у цьому напрямку продовжувалася, однак активного привернення іноземного капіталу, як у інших країнах Центральної та Східної Європи під час переходу до ринкової економіки, не відбулося. Не лише обмежений доступ іноземних інвесторів, але й складна система регулювання, незважаючи на надані гарантії, спричинили відлякування інвесторів. Згідно з міжнародним досвідом та консультаціями експертів, були внесені зміни до законодавства, а Україна поступово стала членом міжнародних організацій. Прийнятий 10 вересня 1991 року Закон "Про захист іноземних інвестицій" [10] гарантував захист інвестицій,

прибутків, прав та інтересів іноземних інвесторів. Цей закон дозволяв проводити реінвестування прибутків або їх перерахування за кордон. Державі заборонялося реквізувати іноземні інвестиції, за винятком визначених випадків. Крім того, інвестори мали право на справедливую та ефективну компенсацію.

З метою зміцнення міжнародного співробітництва 10 грудня 1991 року прийнято Закон України "Про дію міжнародних договорів на території України", який охоплює широкий спектр питань, пов'язаних з укладенням і виконанням міжнародних договорів. У своїй постанові від 2 липня 1993 року "Про Основні напрямки зовнішньої політики України" Верховна Рада України підкреслила важливість торговельних, виробничих та фінансових зв'язків з іншими країнами та співпраці з міжнародними економічними організаціями. Ухвалений раніше Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" визначив правила експорту та імпорту, реалізації науково-технічної кооперації та інвестиційної діяльності. Ці кроки заклали основи регулювання інвестиційних процесів в Україні [7, с.3-4].

Сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні характеризується певними досягненнями, але й невирішеними проблемами. Реформи, спрямовані на поліпшення бізнес-клімату та боротьбу з корупцією, сприяють створенню сприятливих умов для інвесторів. Проте війна на сході країни та інші внутрішні та зовнішні виклики ускладнюють інвестиційну ситуацію.

Сільське господарство відіграє ключову роль в економіці України, яка є одним із головних світових виробників та експортерів зернових, олійних культур та м'яса. Модернізація цього сектору та розвиток переробки відкривають значні можливості для інвесторів. Промисловість України включає металургію, машинобудування, хімічну та легку промисловість. Інвестиції в модернізацію цих підприємств сприяють їхньому розвитку та підвищенню конкурентоспроможності. Інфраструктура України потребує значних інвестицій у дороги, порти, аеропорти та енергетику. Покращення інфраструктурних об'єктів сприятиме зростанню економічного потенціалу країни. Туризм в Україні має великий потенціал для розвитку, оскільки країна має багатий історичний та культурний спадок, а також привабливі природні ландшафти. Інвестиції в розвиток туристичної інфраструктури сприятимуть зростанню туристичного потенціалу. Уряд України надає різноманітні інвестиційні стимули, що сприяє привертанню інвестицій. Однак існують ризики, такі як політична нестабільність та корупція.

Інвестиційна діяльність в Україні базується на складному комплексі правових норм,

що регулюють відносини між інвесторами, суб'єктами господарювання та державою. Правове регулювання інвестиційної сфери в Україні забезпечується через прийняття Верховною Радою законодавчих актів, видачу указів Президента та прийняття нормативних документів Урядом (постанов, розпоряджень). Ці закони, постанови та нормативні акти визначають обсяг та зміст правового регулювання інвестиційної діяльності в країні.

Державне регулювання, визначене як засіб впливу відповідних органів держави на функціонування різних сфер громадського життя на основі законодавства та їх компетенції, є необхідним для реалізації економічної, науково-технічної та соціальної стратегії країни. Його цілі та завдання випливають із стратегічних цілей розвитку України, державних та регіональних програм економічного розвитку, а також з фінансування інвестиційної діяльності, що передбачено у державних і місцевих бюджетах. Державне регулювання інвестиційної сфери включає пряме управління інвестиціями, встановлення умов їх реалізації та контроль законності інвестиційної діяльності всіх учасників та інвесторів [13].

З метою створення благоприйного та стійкого інвестиційного середовища держава встановлює спеціальні гарантії захисту інвестицій. Правове положення щодо інвестування в Україні визначається вітчизняним законодавством, яке складається з таких нормативних актів:

- У Конституції України [3] визначено важливі положення, що стосуються забезпечення соціальної спрямованості економіки держави та забезпечення захисту прав усіх суб'єктів.

- Закон України "Про інвестиційну діяльність", що був ухвалений 18 вересня 1991 року [13], встановлює загальні принципи та основи здійснення інвестиційної діяльності в Україні.

- Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність", що був прийнятий 1 квітня 1991 року [11], визначає іноземне інвестування як один з видів зовнішньоекономічної діяльності та встановлює особливості, принципи та різноманітні форми здійснення цієї діяльності.

- Декрет Кабінету Міністрів України "Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств" від 31 грудня 1992 року [9], розглядає питання специфіки створення та функціонування спільних підприємств, де беруть участь державні суб'єкти господарювання.

- Указ Президента України "Про інвестиційні фонди та компанії" [12] регламентує процедуру створення та функціонування інвестиційних компаній.

- Закон України "Про режим іноземного інвестування" [14] встановлює особливості

режиму іноземного інвестування в Україні.

Державне керівництво інвестиційною діяльністю включає безпосередній (адміністративно-правовий) вплив і косвенні втручання в цю сферу. Відповідно до Закону України "Про інвестиційну діяльність", це відбувається через пряме управління державними інвестиціями, регулювання умов інвестиційної діяльності та контроль за її законністю [13]. Пряме регулювання передбачає прогнозування обсягу державних інвестицій, визначення умов інвестування та контроль за їх виконанням. Непряме регулювання включає створення сприятливого інвестиційного клімату через економічні умови, бюджетно-податкову та фінансово-кредитну політику, а також заохочення іноземних інвестицій та регулювання фондового ринку.

Організаційно-правові методи регулювання умов інвестиційної діяльності охоплюють широкий спектр заходів, таких як розроблення нормативного законодавства, встановлення державних стандартів в інвестиційній сфері, проведення державної експертизи програм та проектів, а також впровадження антимонопольних заходів. Економічні методи включають податковий механізм, амортизаційну політику, систему ціноутворення та фінансову політику. Оподаткування в Україні регулюється податковим законодавством, що охоплює Податковий кодекс України [6] та інші нормативні акти в цій сфері. Основні завдання податкового регулювання включають регулювання попиту й пропозиції, стимулювання інвестиційної активності, вплив на темпи інфляційних процесів та підтримку інноваційної діяльності [1, с.124].

Висновки. Історично, вкладення коштів у торгівлю, ремесла та землю на Київській Русі, а потім вкладення у мануфактури та розвиток міст у XVI-XIX століттях визначали економічний образ країни. Поява перших акціонерних товариств у XVIII-XIX століттях та розвиток банківської системи стали ключовими моментами у формуванні сучасних інвестиційних процесів. У період радянської епохи, інвестиційна діяльність була суттєво централізована та контролювана державою, що призвело до обмеженої ролі приватного сектору та низької інвестиційної активності. Після отримання незалежності Україною були прийняті законодавчі акти, спрямовані на стимулювання інвестиційної діяльності та захист інтересів інвесторів.

Сучасний стан інвестиційної сфери в Україні характеризується певними викликами, такими як політична нестабільність, корупція та недостатньо розвинена інфраструктура. Проте, існують перспективи для покращення інвестиційного клімату, зокрема завдяки проведенню реформ, боротьбі з корупцією та створенню сприятливого середовища для бізнесу.

Отже, розуміння історичних та правових засад інвестиційної діяльності в Україні допомагає зрозуміти сучасні виклики та можливості, що сприяє розвитку стратегій та заходів для покращення інвестиційного клімату та стимулювання економічного зростання країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вакалюк В.А. Правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки: Електронне наукове фахове видання. 2017. №16. С. 122-126. URL: http://global-national.in.ua/archive/16-2017/16_2017.pdf#page=122.
2. Горін Н.О. Міжнародна торгівля як чинник та складова зародження підприємства у Київській Русі (X–XIII ст.). Історія народного господарства та економічної думки України. 2015. №48. С. 12-26. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ingedu_2015_48_4.pdf.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
4. Краснікова О. Чорноморська торгівля Київської Русі та Хозарського каганату в IX–X століттях. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2011. №14. С. 23-30. URL: <https://periodicals.karazin.ua/apvvi/article/download/668/460>.
5. Пилипенко О.Є. З історії правового регулювання підприємницької діяльності в Росії та Україні у XVIII - XIX ст. Науковий вісник Академії муніципального управління. 2012. №2. 9 с. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9ada2ab2-6a97-4de9-ba30-f4d93136669b/content>.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T10_2755?an=23866.
7. Полінчук К.І. Інституалізація державної інвестиційної політики України. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2015. № 2. 14 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ttpdu_2015_2_16.pdf.
8. Пономаренко Є.Б., Шиманська К.В. Роль та місце інвестицій в економічних системах. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнародний збірник наукових праць. 2006. №2 (5). С. 57-70. URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/view/103468/98686>.
9. Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств: Декрет Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1992 р. № 24-92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/24-92>.
10. Про захист іноземних інвестицій на Україні: Закон України від 10.09.1991 № 1540а-XII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T1540A0?an=2>.
11. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T095900>.
12. Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії: Указ Президента України від 19.02.1994 №55/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/55/94>.
13. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 №1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1560-12>.
14. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/z960093>.
15. Ставерська Т. О., Іванюта О. М. Історія фінансів: навч. посіб. Харків: Видавець Іванченко І. С. 2013. 83 с. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/11549/1/history_finance_NP_2013.pdf.